

Mojca Puncer

Povabilo k intelektualni pustolovščini: Jacques Rancière o poučevanju

Jacques Rancière, *Nevedni učitelj: pet lekcij o intelektualni emancipaciji* (prevedla Suzana Koncut), zavod EN-KNAP (Zbirka Prehodi), Ljubljana 2005.

Z letom 2005 je slovenski prostor bogatejši za dva knjižna prevoda sodobnega francoskega filozofa Jacquesa Rancièra, poleg razprave o razmerju politike in filozofije *Nerazumevanje* še za delo *Nevedni učitelj: pet lekcij o intelektualni emancipaciji*. Na tem mestu se bomo nekoliko podrobneje posvetili slednjemu: vodilna misel o intelektualni emancipaciji napreduje od natančnega prikaza izhodiščnega vira, tj. enkratne intelektualne pustolovščine francoskega profesorja Josepha Jacotota. Skozi spretno nizanje najznačilnejših odmevov nanjo, tako pritrdilnih kot zavračajočih, se skozi pet poglavij postopoma izriše tudi Rancièrovo lastno stališče o enakosti kot temeljnem načelu emancipatorne politike. K osvetlitvi tiste razsežnosti, ki umanjka Rancièrovem razvijanju, tj. občutljivost za družbenospolno in rasno kontekstualizacijo pa (poleg zastavkov za aktualizacijo v slovenskem prostoru) pomembno prispeva spremna beseda Marine Gržinić.

Po prelomu z Althusserjem se je Rancière v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja še naprej posvečal zgodovinskemu in filozofskemu razmerju med ljudstvom in vednostjo. V 90. je svoj teoretski interes razširil na ustroj "političnega" v zahodni tradiciji, bolj nedavno pa tudi na ustroj "estetskega" ter na vprašanja človekovih pravic. V kontekstu razmisleka o delavski emancipaciji je dosledno preučeval obsežne arhivske vire (iskanje emancipatornih zastavkov pri delavcih v Franciji 19. stoletja). Nasledek dosledne arhivske arheologije je tudi *Nevedni učitelj*, ki je prvič izšel v Franciji leta 1987. Rancière v njem prikaže emancipatorno poučevanje Josepha Jacotota (1770 – 1840), post-revolucionarnega misleca, ki pri svojem delovanju odkriva, kako lahko uči tisto, česar ne ve (Jacotot je namreč poučeval flamske študente govoriti francosko, ne da bi sam govoril flamsko). Pričujoče delo je zgodovinsko, pomeni pa tudi sodoben poseg v filozofijo in politiko izobraževanja s pomočjo koncepta o samo-vzgoji. Rancière beleži Jacototovo "pustolovščino", hkrati pa njegovo teorijo "emancipacije" artikulira za sedanjí čas.

Če torej najprej lociramo Rancièrov filozofski prispevek v kontekst francoske politične misli druge polovice 20. stoletja, lahko njegove preokupacije na kratko povzamemo rekoč, da Rancière obravnava politiko na temelju predpostavke o enakosti, ki predhodi vsakršni družbeni hierarhiji. Sleherni politični režim spodleti, kakor hitro se pojavi zahteva ozaveščenega ljudstva po enakosti pri "delitvi čutnega" (slednje se med drugim kaže na način ne-vidnosti v javnem prostoru). Za Rancièrja je politika zadeva polemičnih praks, ki naj vzpostavljajo enakost skozi emancipacijo, ki se začneja z zavestjo o intelektualni enakosti. Zahteven emancipatorni projekt zavzemanja našega mesta v sistemu pa je tema poučevanja tistega, česar ne vemo – to je tudi osrednja tema Rancièrovega *Nevednega učitelja*. Paradoksnost in težavnost takšnega poučevanja, ki ga Rancière prepozna za svojevrstno emancipatorno prakso, zadobi svojo podobo skozi njegovo rekontekstualizacijo pedagoškega dela že omenjenega profesorja Jacotota.

Ob priložnosti ponovne izdaje *Nevednega učitelja*, dela, o katerem lahko med drugim ugotovljamo, kako prelamlja z običajno delitvijo s svojim umeščanjem med zgodovinsko knjigo, teoretski spis in fikcijo, sta publicista z *Nouveaux Regards* avtorja poprosila, da predstavi svoje srečanje z Jacototom. Tedaj je Rancière razjasnil, kako je v 70., ko je delal na delavski emancipaciji v 19. stoletju v besedilih, ki jih je proučeval po arhivih, večkrat naletel na Jacototovo ime. Ko so mu nekateri delavci poslali v uk svoje otroke, pa so se med njimi našli privrženci in nadaljevalci njegove metode. V času, ko je bila torej Rancièrjeva refleksija usmerjena k zvezi med idejo delavske in intelektualne emancipacije, se je za njenega glasnika iz arhivskih virov izkazal Jacotot. Tako si je Rancière zadal njegov nenavadni pedagoški eksperiment iz oddaljenega intelektualnega in

političnega konteksta vzpona kapitalizma 19. stoletja ponesti v 80. leta 20. stoletja. Ob izidu leta 1987 dela menda niso nujno brali učitelji, ki bi jih zanimala vprašanja pedagogike, marveč so bili med bralci predvsem tisti, ki jih je zanimalo vprašanje intelektualne enakosti. Sicer pa je to knjigo avtor napisal z namenom, da sestopi iz konfiguracije, ki se mu je kazala v razpetosti tedanjih razprav med Bourdieujevo sociologijo poučevanja, in zahtevo preoblikovanja šol, ki začenja z družbenimi pogoji ter Milnerjevo pozicijo republikanskega poučevanja in enakosti z razpustitvijo vednosti. Knjiga ni vzbudila žolčnih razprav, temveč prej refleksijo na zelo različnih mestih, še zlasti med umetniki. Portugalski prevod pa je v rokah učiteljev dosegel celo brazilske favele. Ranciere meni, da je sam Jacototov stil – pa tudi njegov lasten – odgovor na takšno recepcijo, saj gre za delo, ki se naslavlja bolj na posameznike kot na institucionalne zastopnike neke širše družbene razprave.

Ključni lik pričujoče Rancièreove knjige, profesor Jacotot, je leta 1818 emigriral na Nizozemsko, kjer naj bi študente poučeval francoščino, s tem, da sam ni znal besede flamsko. Pri roki je imel dvojezično izdajo Fénelonovega *Telemaha* in študentom je predlagal, naj se učijo francoščine s pomočjo prevoda. Po določenem času je študente pozval, naj mu v francoščini pisno posredujejo svoje misli o obravnavanem besedilu. Pričakoval je porazne rezultate, toda bil je presenečen nad kvaliteto njihovega dela. Iz eksperimenta je potegnil dvoje sklepov: prvi zadeva ločnico med voljo učitelja ter izpopolnjevanjem “naravne” inteligence učenca. Če so ti flamski študentje razumeli operacijo francoskih stavkov samo z branjem francoskih stavkov, to pomeni, da ne potrebujejo učiteljeve *razlage*, da bi nekaj razumeli. Jacotot ni namreč ničesar razlagal, marveč je le spodbujal učence k uporabi lastne inteligence. Enakost inteligenc najprej pomeni, da obstoji neodtujljiva avtonomija delovanja inteligence, ki jo osvetljuje ta naključni eksperiment, in ki je nekaj drugega od učiteljevega poučevanja. Običajna ideologija poučevanja namreč verjame, da se učenec lahko nauči le tistega, kar mu posreduje učitelj. Toda Jacototova izkušnja sporoča, da proces usposabljanja in razvoja vednosti samega učenca ni enak procesu nadomeščanja učenčeve nevednosti z vednostjo učitelja. Učiteljeva predpostavka o enakosti inteligenc tudi pokaže, da usposabljanje omogoča obstoj enake inteligence tako pri učencu kot tudi pri učitelju. Druga lekcija Jacototovega eksperimentalnega podviga pa je, da se lahko nekdo začne učiti na kateri koli točki. Običajno pravilo poučevanja zahteva “začetek” in predpostavlja dve vrsti inteligence: nevedneža, ki napreduje naključno ter učitelja in znanstvenika, ki napreduje metodično, od preprostega h kompleksnemu. Slednje predpostavlja tudi prehod od jezika k metajeziku: nujno je namreč prevesti besede pisca v jezik, ki bo razumljiv in obvladljiv za učenca. Nasprotno Jacotot trdi, da ni razlike med tipi inteligenc, saj vsi intelektualni akti delujejo na enak način, so torej nekako univerzalni in kot taki pogoj univerzalnega poučevanja ali t. i. intelektualne emancipacije.

Jacototova eksperimentalna metoda poučevanja preverja dva principa: kjer je nevednost, je tudi že neka vednost o njej; gre za enako inteligenco, ki je na delu v vseh intelektualnih izpopolnjevanjih. Takšna Jacototova pozicija pomeni razkorak s splošnim gibanjem njegovega časa. Njegova raziskava “intelektualne emancipacije” se pojavi po letu 1815, v trenutku, ko je na delu reorganizacija po velikem revolucionarnem poku. Tedaj večina promovira urejeni, nadzorovani napredek, ki temelji na hierarhiji oblik izobraževanja s ciljem dosledne organizacije moderne družbe. Kohezija moderne družbe pa predpostavlja, da je neenakost reducirana, da obstoji minimalna vez skupnosti med tistimi na vrhu in tistimi na dnu. Izobrazba je tista, ki naj vsakega postavi na zanj primerno mesto v sistemu, s tem da zagotavlja minimum razločitve v védenju in vrednosti. Toda tudi preprosto ljudstvo za napredek potrebuje določene osnove. Jacototova intervencija v pedagoške usmeritve njegovega časa pa kaže ravno v nasprotno smer – zakon napredka in izobrazbeni progressem poganjata stroj “poneumljanja” (t. i. Staro metodo kot institucionalizirano vero v neenakost, ki jo podpira pedagoški imperativ *razlage*) in je nasproten intelektualni emancipaciji.

Pri tem velja opozoriti, da Jacotot ne zoperstavlja (avtonomnega) subjekta in državljana, marveč le metodo enakosti in neenakosti. Toda ideja “redukcije neenakosti” oziroma zmanjševanja distance med vednostjo in nevednostjo postane ključna za tisti čas in kulminira v predpostavki o homologiji

med poučevalnim modelom in družbenim modelom (racionalizacija razlik glede na zasedeno mesto in funkcijo v sistemu). Za Jacotota ideja, da bo ljudstvo vstalo iz zaostalosti z izobrazbo ter tako prispevalo k družbenemu napredku, zagotavlja trajanost procesu reprodukcije neenakosti.

Za Jacototovo metodo je videti, da s tem, ko predpostavi intelektualno emancipacijo, ne vodi tudi v družbeno emancipacijo. Glede na to, da sam Jacotot svojo metodo smatra za "metodo revnih", gre po Rancièreu za metodo tistih, katerim se odrekuje sredstva in zmožnosti vednosti, ne da bi ta metoda vzpostavljala nasprotje med posameznikom in družbo. Jacotot preobrne zapoved "Spoznaj samega sebe", ki veže posameznika z drugim. Ta stari grški rek zanj pomeni poziv, naj se vsakdo spozna, ne kot nekdo, ki je podrejen ali nadrejen, marveč kot enak vsakemu drugemu. Jacotot s svojim alternativnim poučevanjem zamaje zahtevo, da naj bo družbena racionalnost hierarhična. Sistem državnega izobraževanja je instrument te hierarhije ter način racionalizacije družbenega reda. Tudi danes je sleherna šolska reforma reforma načina, na katerega družbeni red reprezentira svojo lastno racionalnost.

Slednjič je v igri vprašanje, kako bi v pogojih družbene neenakosti lahko nastala neka alternativna skupnost individuumov. Toda Jacotot ni utopist, ki bi kaj obljubljal in takšna skupnost ni utopična, temveč prej predpostavljena. Zanj je družbeni red nekakšna mehanika, podobna zakonom zemeljske privlačnosti, za katero ni upati, da bi jo spremeniti. Zato da neenakost funkcionira, pa je potrebno, da podrejeni razumejo nadrejene, kar že predpostavlja neko enakost. Jacotot preprosto sporoča, da obstajata dva načina, na katera vsakdo obravnava svoje razmerje z drugimi in z vednostjo – bodisi izhaja iz neenakosti ali pa enakosti. Slednjič gre torej za možnost skupnosti enakih v družbi neenakosti – v tem je izzivalnost in aktualnost Jacototove pozicije.

Jacototova metoda ni običajna metoda poučevanja in ne pomeni poučevanja discipline. Tu ne gre za vzpostavitev nekega šolskega programa, temveč za to, da je inteligenca v posesti svojih lastnih zmožnosti. Lahko izhajamo iz *Telemaha* ali kateregakoli teksta (pri Jacototovi uporabi *Telemaha* gre za nekakšno srečno naključje, plodno improvizacijo), toda princip je v metodi, če sploh lahko govorimo o metodi, ki je metoda izčrpanja. Nekdo se znajde pred knjigo, besedilom kot neko tujo stvarjo, ki si jo je treba v celoti prisvojiti. Od tod referenca na metodo, po kateri si otrok prisvaja materni jezik: z napredovanjem v povezovanju tega, kar izreče s tistim, česar še ne pozna, ne da bi pri tem izhajal iz razlag. Jacototova ideja ima edinstven cilj, tj. odkriti intelektualne zmožnosti. Prej kot metoda je to svojevrstna pustolovščina – povzročiti, da se oseba znajde v situaciji, v kateri poseže po svoji lastni inteligence, ne zato, da bi dosegla nek zunanji smoter, temveč da si utre pot naprej. To je ideja, ki opušča nivoje v smislu prehajanja od nekega jezika k metajeziku. Prisvojitve neke vednosti je vselej mehanizem prevoda. Prevod opravi z idejo enakosti, medtem ko se ukvarja zgolj z usklajevanjem ene intelektualne pustolovščine z drugo.

Toda kako izzvati željo po pustolovščini Jacototovega kova in jo všteti v šolsko institucijo? Ta problem se Jacototu ne zastavlja na običajen način: "Kako motivirati tistega, ki ni motiviran?" Tu je bolj kot lenoba v igri simbolična strukturiranost sveta. Če je videti, da tega, česar nekdo ne razume, ne potrebuje – gre tu predpostaviti nasledek družbene neenakosti, kar pa še ne rešuje problema ozaveščanja lastnih intelektualnih zmožnosti. Zastaviti vprašanje o tem, kakšna je teža družbeno-socialnega momenta v izobraževanju, pa pomeni vplesti v razpravo problem, kako napraviti iz šole nek določen model družbenosti. Šolska institucija poveže problem intelektualne zmožnosti z nekim drugim problemom, tj. s funkcioniranjem šolske skupnosti v njenem ujemanju z družbo, katere proizvod je, in ki hkrati prispeva k njeni reprodukciji. Družbena institucija nima za cilj dejanske vzpostavitve enakosti in nobena institucija ni emancipatorna po sebi. Jacototovo stališče pomeni radikalno provokacijo za celotno šolsko institucijo. S tem, ko se osredotoča na praktično obliko, v kateri se odvija naše razmerje z drugim, Jacotot k sistemu izobraževanja ne prispeva ničesar "družbeno" oprijemljivega. Enakost se vzpostavlja v dejanskem razmerju med individuumi, čeprav pri tem ne more biti odvezana od celotnega sistema. Potemtakem enakost zavisi predvsem od individualne odločitve o izhodiščih v enakosti oziroma neenakosti ("namesto disciplinirajoče instance vzgoje nastopi odločitev za emancipacijo"). Jacotota pri tem zanima, kaj je investirano v sam akt poučevanja in ne, kako usposobiti nek izobraževalni sistem kot orodje države pri

formiranju njenih državljanov.

Jacotot je deloval v obdobju, ko se je izobraževalni sistem v današnjem smislu šele vzpostavljati in temu sistemu je zoperstavil intelektualno emancipacijo. Ranciere beleži in aktualizira Jacototov prispevek v nekem precej drugačnem kontekstu, ko že obstaja gigantski sistem javnega poučevanja in ne moremo več razmišljati mimo njega. Toda nemara je lahko nekaj radikalnosti Jacototove pozicije v vzpostavljanju opozicije znotraj naše lastne prakse. Še vedno je mogoče prakticirati enakost v okrilju sistema neenakosti, z drugačnim samo-pozicioniranjem, z razločitvijo logike delovanja enakosti od logike delovnja družbene institucije v njeni gonji za profitom. Sodobna izobraževalna gibanja lahko sodelujejo pri prizadevanjih za emancipacijo v primeru, če lahko v proces vstopi kdorkoli na podlagi svojih lastnih zmožnosti in vzajemnega pripoznavanja enakosti med individuumi, ne pa na podlagi umovanja in delovanja pod vsiljenimi pogoji institucije.